

 BESZÁMOLÓ

AZ EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK ÚTKERESÉSE

AZ 1990-ES ÉVEK MÁSODIK FELÉTŐL NAPJAINKIG¹

▶ ÁSVÁNYI ILONA

EKE elnök

¹Az EKE 2022. évi konferenciáján elhangzott előadás rövidített változata

*„Ment-e... a világ elébb?”
Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban*

*„Arról beszélünk, amit tudunk,
és arról tanúskodunk, amit láttunk...”
(Jn 3, 11)*

Előadásunk egyik mottójául Vörösmarty mindenki által ismert kérdését választottuk. A csak töredékesen feltett kérdés megengedi, hogy mindegy egyszerre kitágítva és leszűkítve tartalmát az egyházi könyvtárakra és azok sorsára vonatkoztassuk. Tehát: ment-e az **egyházi könyvtárak által a világ elébb**, és/vagy ment-e **az egyházi könyvtárak sorsa** elébb az elmúlt három évtizedben?

A másik mottót mint az elmúlt három évtized tanúi János evangéliumából idézzük: **arról beszélünk, amit tudunk, és arról tanúskodunk, amit láttunk**, vagyis az egyházi könyvtárak sorsáról, útkereséséről, identitásáról, rövid helyzetképet adva jelen körülményeiről.

Egyesületünknek tegnap óta új vezetősége van. Minden váltásban benne van a változás lehetősége is, és mindenkori reményeink szerint a megújulás lehetősége is. A sikeres megújulás kulcsa, hogy a Szent Máté evangéliumából

ismert házigazdához hasonlóan, aki „raktárból újat és régít hoz elő” (13,52), okosan mérlegelve a múltat megtartsuk, és megőrizzük mindazt, ami érték, ugyanakkor ezekre a kincsekre építve bátran újítsunk.

Több alkalommal eltöprengtünk már az egyházi könyvtárak aktuális helyzetén.² Most a tisztújítás kapcsán egy új elnökségi ciklus kezdetén helyénvaló és talán illő is a visszatekintés: Mi is történt 1989, a rendszerváltozás után?

Arról tanúskodunk, amit láttunk...

Az egyházi könyvtárak sorsának alakulásában a rendszerváltozás után különböző politikai, gazdasági, szakmai, szakmapolitikai, jogszabályi, technikai változások játszottak szerepet. A politikai változás maga a rendszer megváltozása, a gazdasági az ún. **vatikáni megállapodás**,³ mellyel az állam szerepet vállalt az egyházi gyűjtemények finanszírozásából. A szakmai és szakmapolitikai változást a rendszerváltozás hozta, a kulturális terület helyzetének és finanszírozásának megváltozásával, valamint az információrobbanás, a külföldi könyvtári trendek megismerése, követése és meghonosítása. Nagy szerepe volt a rohamos technikai fejlődésnek, az információtechnológia változásának. A jogszabályi változást a **kulturális törvény**⁴ hozta és az ezt követő jogszabályok.

² ÁSVÁNYI Ilona írásai:

Megmaradva-megújulva. Az egyházi-felekezeti könyvtárak helyzete, feladatai a 21. század elején in: Per Aspera ad Astra 5 (2018/1) 97-108.;

Újabb töprengések... Az egyházi könyvtárak és az Egyházi Könyvtárak Egyesülete régi-új feladatairól in: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 26 (2017/1) 3-12.; Töprengések az egyházi könyvtárak sorsának változásáról in: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 20 (2011/6) 3-14.; Az egyházi könyvtárak a 20. század utolsó évtizedében in: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 12 (2003/6) 23-33. 1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről – „Megállapodás, amely létrejött egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről”.

³ 1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt megállapodás kihirdetéséről – „Megállapodás, amely létrejött egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről”.

⁴ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

...felejtem, ami mögöttem van, és nekifeszülök annak, ami előttem van

Idei szakmai programunk címe: Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése konferenciája-szakmai délelőttje a Pannonhalmi Főapátság „Megújulás” kulturális évadában és aktualizálva: Megújulás a Covid után... a folyamatosan változó világban. Bátran elmondhatjuk, hogy az egyházi könyvtárak a rendszerváltozás óta folyamatos megújulásban élnek a folyamatosan változó világban. A konferencia mottója is, ...felejtem, ami mögöttem van, és nekifeszülök annak, ami előttem van (Fil 3,13b), érvényes az elmúlt három évtizedre, de az egyházi könyvtárak éves, sőt a napi működésére is.

Az 1990-es évektől kezdődően képletesen és a valóságban is „leporoltuk” az 1950 után bezárkózott vagy bezárt, könyvraktárrá vagy rendezetlen könyvhalmazzá vált gyűjteményeket. A vasfüggöny leomlása után megint lehetővé vált, hogy idegen nyelvű teológiai szakirodalommal gyarapítsuk könyvállományunkat. Az egyházi könyvtárak furcsa „kettősségben” éledtek újjá, hiszen más feladatot, más-más könyvtárosi attitűdöt jelent egy muzeális és más egy modern dokumentumanyagot őrző intézmény működtetése.

Elkezdjük feltérképezni, számba venni, majd előbb megismertetni, aztán könyvtári módon szolgáltatni e többnyire muzeális gyűjtemények értékeit, kincseit, melyek a nemzeti kulturális vagyon jelentős részét képviselik. Van, amelyik a világ kulturális örökségének is része, és szinte mindegyik könyvtár őriz olyan unikum vagy hungarikum dokumentumot, melynek egyedüli őrzője a világon. Tudatosítottuk, hogy vannak köztünk olyan fenntartók és könyvtárosok, akiknek vannak terveik arra, hogyan

tudnák a rájuk bízott gyűjteményt gondosan és méltón megőrizni az utókornak, és a mai kor követelményeinek megfelelően szolgáltatni a kutatóknak, és megismertetni a nagyközönséggel is.

Ugyanakkor jelentős, a történeti mellett kurrens szakirodalommal is rendelkezve **igazoltuk** az egyházi könyvtárak **helyét** a hazai **könyvtári rendszerben**, megerősítettük identitásukat a könyvtári hálózatban, majd a megkerestük helyüket mint **történeti és modern teológiai könyvtárak a szakkönyvtárak között**.

Az egyházi könyvtárak „öntudatra ébredése”

1994-ben az Egyházi Könyvtárak Egyesülése megalakulásával kezdődött. A három évvel később, 1997-ben elkészült kulturális törvény az egész magyar könyvtárügy számára igen nagy jelentőséggel bírt, az egyházi könyvtárak számára különösen is, **entitásuk igazolásában**. A könyvtárosszakma a 2000-es évektől már valóban könyvtárként nézett az egyházi könyvtárakra, és nem múzeumként vagy archívumként (levéltár). Ezt a könyvtári **identitást erősítették** meg az egyházi könyvtárakban 2006 és 2012 között elvégzett alap és minőségi szakfelügyeleti

vizsgálatok. A **nyilvános státusz vállalása** jó hatással volt a könyvtárakra (pl. megnyíltak előttük a pályázati lehetőségek) és az e könyvtárakat felkereső kutatókra, doktori hallgatókra, szakdolgozókra is. Ismeretlen források, kincsek váltak kutathatóvá, és nem volt többé reménytelen vállalkozás, ha valaki a teológiában és segédtudományaiiban képzelte el tudományos hivatását.

Ugyan az 1997-es kulturális törvény eltörölte a korábbi tipizálást (közművelődési, később települési könyvtár, szakkönyvtár, felsőoktatási könyvtár stb.), és nyilvános és nem nyilvános könyvtárról beszélt, de éppen a nyilvánosság, valamint az újonnan jelentkező feladatok (élethosszig tartó tanulás stb.) a **közgyűjteményi, közművelődési jelleget** erősítette (kérte számon?) MINDEN könyvtártípustól, így az egyháziaktól is. (A vatikáni megállapodás garantálta – ugyan a mindenkori éves költségvetés lehetőségeit figyelembe vevő – támogatás elnevezése **egyházi közgyűjteményi támogatás**.) Az egyházi könyvtárak fejlesztésének az volt az „ára”, hogy közfeladatokat is vállaltak, ami leginkább ismeretterjesztést jelentett és jelent ma is; a muzeális gyűjtemény „érdekessé” és „fogyaszthatóvá” tételét a nagyközönség számára.

2016 táján nyílt arra lehetőség, hogy **egy** második és **másféle öntudatra ébredés** bekövetkezzen, hogy az egyházi könyvtárak történeti és modern teológiai szakkönyvtárként határozzák meg magukat muzeális jellegük mellett. Ebben sajátos szerepük volt az egyházi felsőoktatási könyvtáraknak, különösen is a rendszerváltozás után újonnan alakult egyházi egyetemek és főiskolák könyvtárának, mely könyvtártípust – felsőoktatási – vannak, akik külön kategóriaként határoznak meg, és vannak, akik a szakkönyvtárak közé sorolnak.

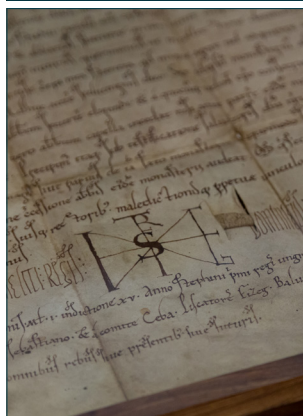
Ha az egyházi könyvtárak könyvtárlományát, állománygondozását, feltárását, szolgáltatását nézzük, valóban szakkönyvtári jelleget mutatnak inkább, mint közkönyvtári, települési könyvtári jelleget. Szeretnénk megjegyezni, hogy ha a szakkönyvtárak csoportját nézzük, e könyvtárak hasonlóan is egymáshoz, és – éppen a különböző szakmákra irányulás miatt – nagyon különböznek is egymástól. Vagyis nincs két egyforma szakkönyvtár, talán még az azonos témát gyűjtők között sem. Így van ez az egyházi szakkönyvtárak esetében is, és nemcsak amiatt, hogy különböző felekezetek teológiai anyagát gyűjtik, őrzik, gondozzák, szolgáltatják.

A mai nap mai gondjai (Vö.: Mt 6, 34b)

Máté evangéliuma 6. fejezete 25-34. versének Békés Gellért bencés atya és Dalos Patrik a **Bizalom a gondviselésben** alcímet adta. Az evangélista az ég madaraira és a mezők liliomaira hivatkozik, akik nem vetnek, nem aratnak, nem gyűjtenek, nem szőnek és nem fonnak, hanem Istenre hagyatkozva az adott nap nehézségeivel küzdenek meg napról napra. A 34. vers így zárul: **Elég a mának a maga baja**. Melyek az egyházi könyvtárak mai, napi „bajai”, egyben feladatai, melyet a Gondviselésben bízva igyekeznek elvégezni?

Minden szakmabeli tudja, hogy a könyvtár, a levéltár és a múzeum egy közös (ős)intézményből fejlődött, vált szét háromfelé. A 18. századi teremkönyvtárak egyben múzeumok is voltak, és a mai értelemben vett levéltári anyagot is őriztek. A könyvtáros szakma a 19. században

vált szélesebb körben elterjedt foglalkozássá, akkor, amikor a könyvtár mint intézmény életében egy új fejezet kezdődött. A világi és egyházi főúri, valamint az egy-egy egyházi intézményhez, illetve egyházi vagy világi közösséghez és egyetemhez köthető könyvtárakon túl létrejöttek a különböző „polgári körökhöz” (pl. olvasótársaságok, irodalmi salonok) köthető könyvtárak. A 20. század elején – részben a társadalmi-politikai változásoknak köszönhetően, legalábbis Magyarországon – indultak útjukra a „népkönyvtárak,” a később közkönyvtáraknak, napjainkban települési könyvtáraknak mondott intézmények elődei.

Napjainkban a digitalizáció előretörésével megint egy közös – ugyan virtuális – „intézmény” felé tartunk. A 19. században elterjedt, „(össz)gyűjteményi szemlélet” szerinti működés egyáltalán nem idegen az egyházi könyvtáraktól. Gyűjteményeinkben a könyvtár– levéltár–múzeum vagy a háromból két intézmény – mai kifejezéssel élve – szervezeti kultúráját tekintve, valamint gazdálkodás, működtetés szempontjából szorosabban vagy lazábban sok helyen együttműködik. A református felekezetnél – ez intézményeik közös elnevezésében is megmutatkozik –, illetve a teremkönyvtárral bíró katolikus könyvtáraknál kimondatlanul már régebb óta így van. A szervezeti kultúra ki- és átalakítása példaértékű módon valósult meg az evangélikus felekezetnél és a Pannonhalmi Főapátságban. Az evangélikusoknál – talán nem túlzó a kifejezés – markánsan, radikális módon, Pannonhalmán inkább lassabban és fokozatosan.

Az elmúlt években, a **vallási és kulturális turizmus előretörésével**, az egyre szaporodó látogatóközpontok megépítésének és működtetésének háttérében is az adott egyházi intézmények (könyvtár-levéltár, múzeum) kincseinek közös bemutatása áll. Vagy talán fordítva: a látogatóközpontok közös együttműködésre, munkára ösztönözhetik a könyvtárakat, levéltárakat, múzeumokat. Úgy gondoljuk, napjainkban, jelen évtizedben ebben rejlik az egyházi könyvtárak feladata.

Többször elmondtuk már, hogy a könyvtár működtetésében a legfontosabb tényezőnek a **humán erőforrást** tartjuk. Tapasztalatunk, hogy az anyagi források nagyon fontosak, de sok minden nem a pénzen múlik, hanem a gondosan, pontosan elvégzett munkán, reálishan felmérve, hogy mit kell megtenni, mit lehet megvalósítani, és mi az, ami az adott körülmények között lehetetlen.

Az egyházi könyvtárakban a 19. századig és még a 20. század első felében is papok és lelkészek működtek, akik jártasak voltak a teológiában és segédtudományaiban. Közülük 1950 után többen megtanulták a könyvtárosi mesterséget is. A rendszerváltás után közvetlenül a könyvtárosság egy cím és státusz volt papok, lelkészek, lelkésznek részére. Később egyre inkább világi, **(köz)könyvtárosi végzettségű, de** teológiát is végzett, vagy az e könyvtárakban jól használható bölcsész képzettségű munkatársakat alkalmaztak az egyházi fenntartók. Napjainkban a szakma az egyházi könyvtárakban is elnőiesedett. Az egyházi könyvtárak a rendszerváltozás utáni évektől kezdve létszámhiánnyal küzdenek. Gondjaink a „világi” könyvtárakhoz hasonlóak: nincs utánpótlás, nincsenek fiatalok, akik a lassan nyugdíjas korba lépőket felváltsák.

Ment-e az **egyházi könyvtárak által** a világ elébb, és/ vagy ment-e **az egyházi könyvtárak sorsa** elébb az elmúlt három évtizedben? – tettük fel a kérdést az előadás elején. Bár bizonyára felsejlik sok kudarc, küzdelem, hiába való fáradozás, amikor megakadtak a törekvéseink, és eredménytelenek voltak a próbálkozásaink, biztosan mindenkinek eszébe jutnak a szép eredmények, sikerek, örömeik is. Ezek, vagyis az egyes könyvtárakban elért eredmények összeadódnak, és együtt az egyházi könyvtárak sikereként jelennek meg a szakmában, melyet éppen az Egyházi Könyvtárak Egyesülése képes artikulálni a politikai és a szakmai döntéshozók előtt.

Mindig megújuló reménnyel folytassuk hát tevékenységünket, még akkor is, ha értelmetlennek vagy sikertelennek érezzük a munkánkat az ideai szakmai délelőtti mottója szerinti bizalommal: **Mester, egész éjszaka keményen dolgoztunk, és semmit sem fogtunk, de a te szavadra kivetem a hálót.** (Lk 5,5) ►